

В. В. Герасименко, канд. екон. наук,
Науково-дослідний економічний інститут
Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, м. Київ

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ І ОСОБЛИВОСТІ БАНКІВСЬКОЇ КОНКУРЕНЦІЇ ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ БАНКІВ

У статті викладена аргументована точка зору автора щодо визначення поняття “банківська конкуренція” і “конкурентоспроможність банків”, виокремленні і з’ясовані особливості та тенденції розвитку конкуренції в банківській сфері в Україні у сучасних умовах.

Ключові слова: банки, банківська система, ринок банківських послуг, конкуренція, конкурентоспроможність, небанківські фінансово-кредитні інститути, фінансові ринки.

Постановка проблеми. Конкуренція в банківській сфері – об’єктивне явище еволюції світової фінансово-кредитної системи, обумовлене зростаючими потребами суспільства в капіталізації вільних грошових коштів. Історично ринок базується на конкуренції. Там, де є конкуренція, виникає необхідність у виробленні особливих прийомів і засобів збереження свого місця на ринку або завоювання нових сегментів ринку. Особливої актуальності ця проблема набуває в банківській сфері, де в останні роки активізувалися інтеграційні процеси й підвищилися вимоги до банків щодо забезпечення їх конкурентоспроможності на внутрішньому та міжнародних фінансових ринках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цим пояснюється підвищений інтерес вчених до вивчення теоретичних та практичних аспектів підвищення конкурентоспроможності банків у сучасних умовах. Результати досліджень у цій галузі відображені в наукових працях В. Адамик, Г. Вербицької, Є. Глинського, С. Коваленко, Ю. Коробова, М. Котлера, І. Кірцнера, Д. Мізгуліна, М. Портера, Н. Рак та ін.

Віддаючи належне цим та іншим вченим, слід зазначити, що в економічній науці до цього часу залишається дискусійним термінологічний апарат з досліджуваної проблеми, що певною мірою ускладнює розробку практичних рекомендацій щодо підвищення конкурентоспроможності установ банківської системи країни на національних і міжнародних фінансових ринках; не повною мірою виявлені нові тенденції та особливості банківської конкуренції в умовах виходу країни з фінансово-економічної кризи.

Метою статті є уточнення понятійного апарату забезпечення конкурентоспроможності банків у контексті розвитку світової та національної

економіки, виділення специфіки прояву банківської конкуренції в Україні в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Стосовно банківської сфери тлумачення конкуренції в українському законодавстві немає, тоді як у Законі РФ “Про банки і банківську діяльність” вона визначається як “економічний процес взаємодії і суперництва кредитних організацій та інших учасників фінансового ринку, в ході якого вони прагнуть забезпечити собі міцне становище на ринку банківських послуг з метою максимально повного задоволення різноманітних потреб клієнтів та отримання найбільшого прибутку”. У науковій вітчизняній і зарубіжній літературі банківська конкуренція визначається неоднозначно. На думку одних вчених, “конкуренція в банківському секторі – це боротьба між суб’єктами господарювання на ринку, в ході якої створюються відмінні конкурентні переваги власного закладу та його продуктів, що обумовлює залучення найбільш привабливих споживчих сегментів” [3]. Близьким за змістом є тлумачення цього поняття А. Нікітіним, Г. Бортниковим, А. Федорченко, у трактуванні яких “банківська конкуренція являє собою економічне суперництво між банківськими установами за придбання та утримання споживачів на найбільш вигідних умовах реалізації фінансових продуктів” [8]. Д. Мізгулін вважає, що конкуренція в банківській сфері – це змагання між банками, при якому їх самостійні дії ефективно обмежують можливості кожного однобічно впливати на загальні умови надання банківських послуг [6]. Існують й інші визначення банківської конкуренції [6; 11].

Критичний аналіз наявних точок зору дозволяє зробити висновок про те, що принципових відмінностей у трактуванні банківської конкуренції серед учених немає. Всі вони визнають, що банківська конкуренція являє собою суперництво між суб’єктами ринку банківських послуг за досягнення одних і тих самих цілей. Водночас для об’єктивності розкриття економічної сутності досліджуваного явища вважаємо за необхідне у визначенні банківської конкуренції відобразити такі її сутнісні характеристики:

- 1) банківська конкуренція – це перш за все безперервний і динамічний процес суперництва;
- 2) суперниками банку на ринку виступають не тільки інші банки, але і небанківські фінансово-кредитні інститути (НБФКІ) і нефінансові підприємства;
- 3) об’єктом конкурентної боротьби є не тільки банківські, але і небанківські фінансові послуги, оскільки банки в даний час все активніше впроваджуються в різні сегменти ринку фінансових послуг.

Звідси випливає, що **банківська конкуренція** являє собою безперервний і динамічний процес суперництва банків, небанківських фінансових інститутів і нефінансових підприємств, в ході якого вони прагнуть забезпечити собі міцне становище на ринку банківських та інших фінансових послуг. Її характерними ознаками є:

- 1) існування ринків з альтернативними можливостями для покупців (продавців) вибору банківських і небанківських фінансових послуг. У

цьому своєму прояві конкуренція в банківській сфері має найбільш сприятливе середовище, тому що в кожному окремому регіоні є ринки кредитів, депозитів, розрахунково-касових, брокерських послуг, валютний ринок. У банків є можливість вибирати ринки для сфери своєї діяльності, а економічні суб'єкти мають можливість вибрати альтернативні види заощаджень, кредитні інститути для отримання кредитів, здійснення платежів, розрахунків тощо;

- 2) наявність більшої чи меншої кількості продавців (покупців) традиційних і нетрадиційних банківських послуг, які змагаються між собою і використовують різні інструменти ринкової політики. Так, в Україні на початок 2011 р. діяло 176 банків і 742 філій, що пропонують по суті одні й ті ж банківські та небанківські послуги. Клієнтами банків виступають всі юридичні та значна частина фізичних осіб. Вони мають право вибору банку незалежно від місця розташування, характеру діяльності, форми власності та організаційно-правової форми. У той же час самі банки мають право вибору клієнтів з урахуванням їх кредитоспроможності, грошових потоків, фінансового стану тощо, використовуючи цінові та нецінові методи в боротьбі за клієнтів;
- 3) чергування застосовуваних інструментів ринкової політики одними конкурентами і відповідних заходів іншими конкурентами, що можливо через відсутність патентів на нововведення на банківські операції.

У країнах з розвиненими ринковими відносинами банки, маючи зв'язок з іншими ринками, конкурують на трьох рівнях: між банками, які традиційно поділяються на спеціалізовані та універсальні; між банками і НБФКІ; між банками і нефінансовими інститутами (пошта, торгові будинки, підприємства автомобільної промисловості, будівельні компанії та ін.).

Банківська конкуренція є однією з різновидів ринкової конкуренції. Її специфіка визначається багатьма моментами (рис. 1), але основних – два: по-перше, суб'єкти, що беруть участь в банківській конкуренції, по-друге, середовище, в якому здійснюється банківська конкуренція.

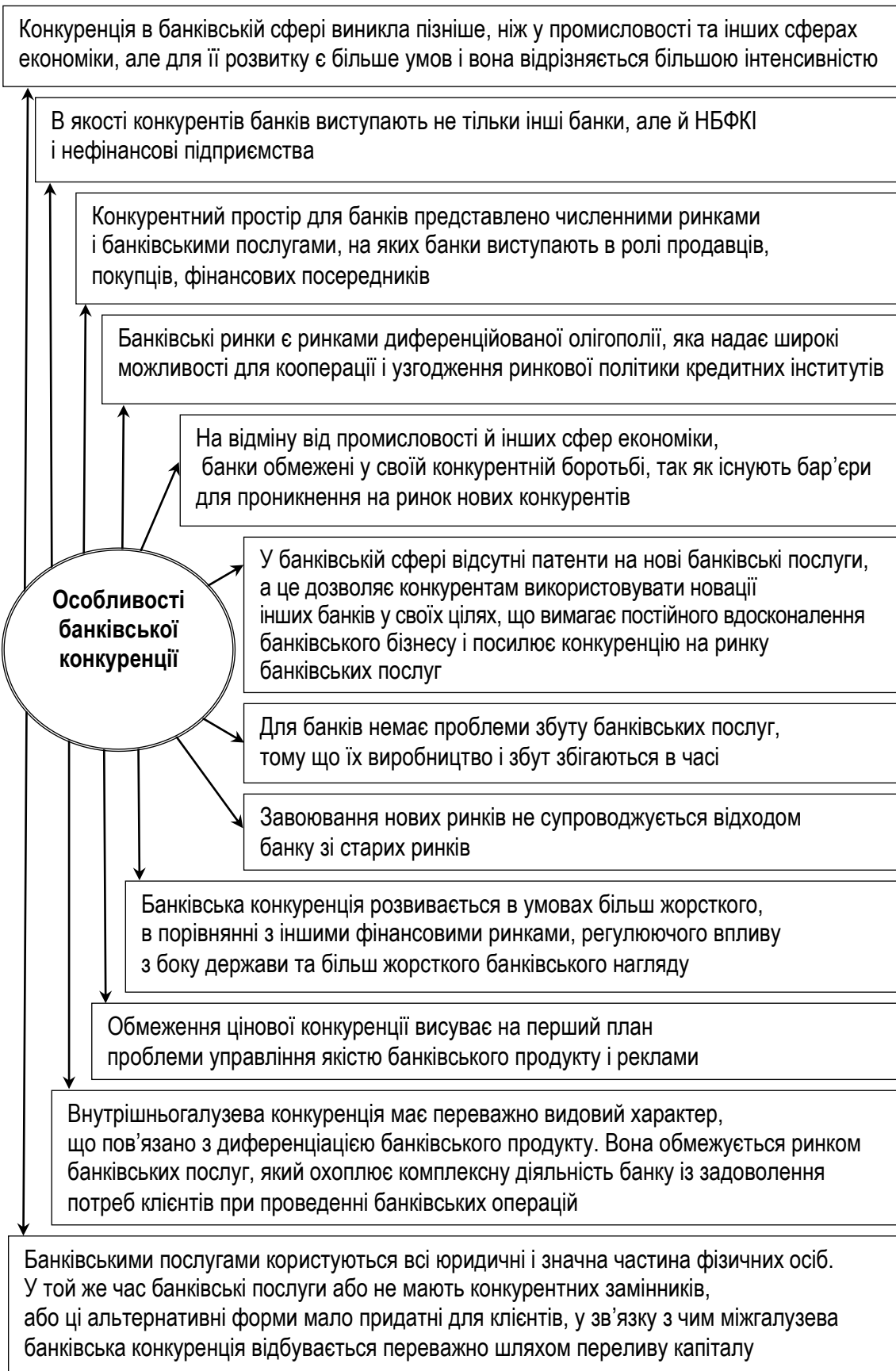

Рис. 1. Особливості конкуренції у банківській сфері

Банківській конкуренції в Україні притаманні практично всі вищенаведені характеристики. Водночас на відміну від країн з розвинутою ринковою економікою:

а) в Україні конкуренція в банківській сфері виникла одночасно з конкуренцією в інших сферах економіки, але відрізняється більш високим рівнем її інтенсивності, що багато в чому обумовлено не стільки універсальним характером діяльності банків, скільки обмеженою кількістю фінансово стійких підприємств, економічною і політичною нестабільністю в суспільстві;

б) на її розвиток та інтенсивність істотно впливає фрагментація банківської системи країни. З 176 банків, що діяли в Україні на 01.04.2011, на перші 18 банків припадає 66,5 % активів банківської системи країни [9]. Присутність значної кількості дрібних банків посилює загальну чутливість банківського сектора до зовнішніх чинників, проте такі малі банки не можуть створювати значну конкуренцію великим українським банкам. Навіть той факт, що в умовах фінансової кризи більш фінансово стійкими виявилися дрібні, а не великі банки, це не викликало посилення конкурентного тиску малих банків на ринку банківських послуг;

в) розвиток банківської конкуренції здійснюється під впливом факторів, що мають інколи зворотну спрямованість. З одного боку, у зв'язку з тим, що ринкові відносини в Україну тільки формуються, у банків менше конкурентів і менше умов для посилення їх конкурентного тиску на них. З іншого боку, через загальну економічну ситуацію в країні та враховуючи кількість накопичених проблем у діяльності банків, знизилася прибутковість банків, обмежився доступ до дохідного розміщення їх ресурсів при допустимій мірі банківських ризиків, що наразі посилює проблему ефективної адаптації банків до умов конкурентного середовища в посткризовий період. У цій ситуації банки активно впроваджують інновації в сферу свого бізнесу, у зв'язку з чим загострюється банківська конкуренція;

г) в Україні відзначається кількісне зростання небанківських фінансово-кредитних інститутів, що призводить до підвищення рівня банківської конкуренції. На 30.09.2010 у державному реєстрі було зареєстровано 212 фінансових компаній, що в 1,2 раза більше від кількості банків. На цю дату від довіритель Фонду фінансування будівництва (ФФБ) було залучено коштів на суму 7 633,8 млн. грн. Конкурентами банкам на ринку депозитних ресурсів виступають кредитні спілки, кількість яких значно перевищує кількість банків в Україні (на 30.06.2010 – майже в 4 рази). У той же час в Україні сила конкурентного тиску НБФКІ на банки значно нижча, ніж у країнах з розвиненими ринковими відносинами;

д) зростання банківської конкуренції все більшою мірою обумовлене посиленням конкурентного тиску з боку іноземного капіталу, тому що об'єктом злиттів і поглинань іноземних банків виступають найбільші українські банки. Більше того, в останні роки в країні спостерігається зростання кількості банків зі 100 %-м іноземним капіталом. Так, на 01.04.2011 з 54 іноземних банків, присутніх в банківському секторі України, 20 банків мали 100 %-й іноземний капітал, що становить 37 % загальної

кількості банків з іноземним капіталом і 11,4 % від загальної кількості діючих в Україні банків. Частка іноземного капіталу в сукупному статутному капіталі банківської системи України на 01.04.2011 досягла 41,6 % [9];

е) по суті проникнення іноземного капіталу в банківський сектор України залишається поза державного регулювання, крім порядку створення та ліцензування їх діяльності, в той час як в інших країнах ці процеси знаходяться під регулюючим контролем держави;

є) на відміну від багатьох країн, в Україні відсутні спеціальні закони, що регулюють конкуренцію на фінансовому ринку, а діючі загальноекономічні антимонопольні закони не враховують специфіку банківського бізнесу.

Проведені дослідження показали, що в Україні, як і в інших країнах, під впливом фінансової кризи 2008–2009 рр. визначилися нові тенденції у розвитку банківської конкуренції (рис. 2).

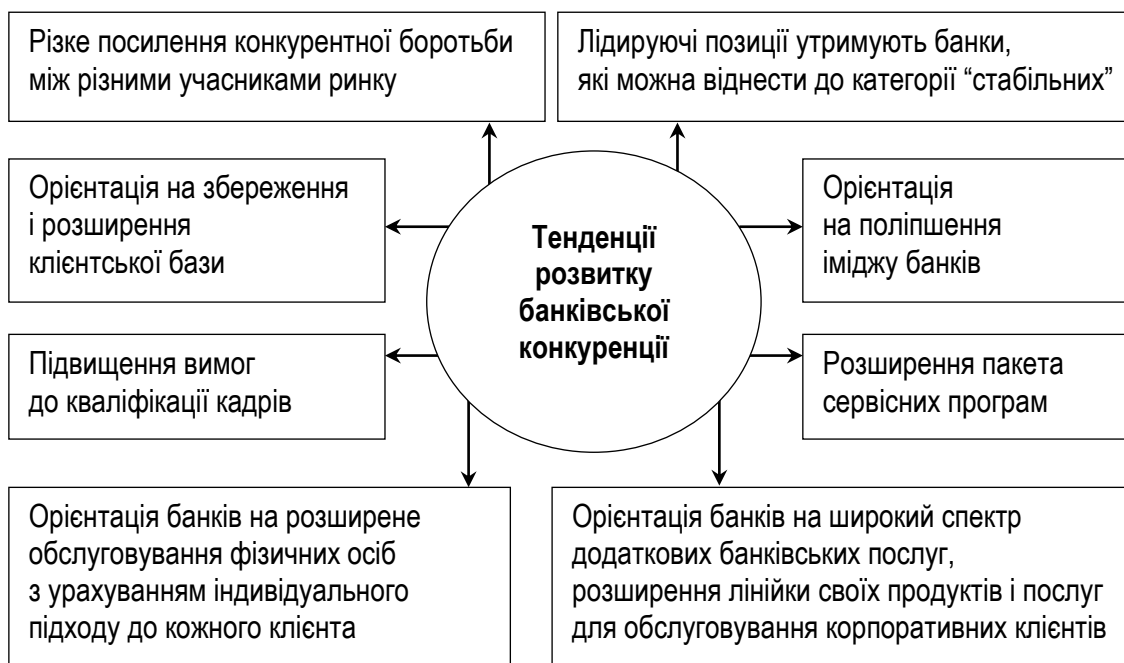

Рис. 2. Тенденції у розвитку банківської конкуренції, що сформувалися під впливом фінансової кризи 2008–2009 рр.

В умовах загострення конкуренції банки змушені особливу увагу приділяти підвищенню своєї конкурентоспроможності. У даний час складно знайти публікацію з питань розвитку банківської системи, яка б не стосувалася проблеми досягнення і забезпечення конкурентоспроможності банків. У зв'язку з цим виникає необхідність з'ясувати економічний зміст цього економічного явища. Слід зазначити, що над дослідженням цієї проблеми працюють багато вчених. Вивчення їх наукових публікацій дозволяє зробити висновок про те, що функціонування банків на численних сегментах фінансового ринку зумовлює двосторонній зв'язок між банківською установою і зовнішнім середовищем, що знаходиться поза межами його безпосередньої діяльності з надання ринково-актуальних

послуг. Стихійний відтік ресурсів, інфляційне і ринкове знецінення вартості фінансових активів можуть призвести не тільки до різкого погіршення фінансового стану, яке, як вважають деякі дослідники, визначають конкурентоспроможність і потенціал банку в діловому співробітництві [1], а іноді можуть призвести і до його банкрутства. Здатність протистояти цим чинникам, змінювати напрямок руху в процесі адаптації до умов зовнішнього середовища стає невід'ємною складовою успіху банку на конкурентному ринку.

Деякі вчені зазначають, що конкурентоспроможність є елементом і передумовою конкурентостійкості підприємства в довгостроковій перспективі, з чим важко погодитися [2]. Стійкість у кращому випадку забезпечує підтримку досягнутих раніше конкурентних переваг, але не в змозі її забезпечити. Іншими словами, у порівнянні з конкурентостійкістю, конкурентоспроможність банку передбачає більш високий рівень його самоорганізації і саморегулювання, що забезпечує велику гнучкість в діяльності банку для створення, збереження і розвитку його конкурентних позицій. Конкурентоспроможність слід розглядати не як самоціль, яка відобразатиме певний результат, а як засіб подальшого зміцнення конкурентних переваг і частини ринку.

Конкурентоспроможність відображає успішність функціонування банку у процесі придбання, утримання і розширення ринкових позицій, що передбачає здатність банківської установи забезпечити відповідність власних послуг потребам споживачів і протистояти негативному впливу зовнішнього середовища [4]. На думку Л. Федулова та І. Волощук, конкурентоспроможність – це здатність витримати конкуренцію з іншими банківськими установами і суб'єктами господарювання, які задовольняють наявні потреби на споживчому цільовому ринку [10]. Окремі вчені у визначенні даного поняття акцент роблять на тому, що конкурентоспроможність визначає можливість здійснювати ефективну господарську діяльність і досягнення практичної прибуткової реалізації послуг в умовах конкурентного ринку [7].

Висновки. Критичний аналіз наведених точок зору вчених дозволяє визначити конкурентоспроможність банку як його потенційні і реальні можливості створювати і просувати на ринок конкурентні продукти та послуги, формувати позитивний імідж надійного і сучасного банку, що відповідає всім вимогам клієнтів. Конкурентоспроможний банк – це комерційна організація, що чітко розуміє свої стратегічні цілі, баченням майбутнього, компетентним персоналом і ефективним механізмом динамічної адаптації до умов сучасного світу та вимог клієнтів. Зростаюча конкуренція на ринку банківських послуг змушує банкірів пов'язувати майбутнє свого бізнесу з розвитком бізнесу своїх клієнтів, їх стратегічними цілями і завданнями. Що є головним для клієнта, те і повинен реалізовувати банк. Але для цього він повинен забезпечити достатній рівень якості банківських послуг і банківського обслуговування. Таким чином,

конкуренція у банківській сфері є об'єктивним процесом активізації ринкових взаємин у країні та активізації інтеграційних процесів у фінансовій сфері, що потребує підвищення рівня конкурентоспроможності банків, які прагнуть зберігати і (або) зміцнювати свої позиції на національному й міжнародних ринках фінансових послуг.

Список літератури

1. Баканов, М. И. Теория экономического анализа [Текст] : учебник / М. И. Баканов, А. Д. Перемет. – 3-е изд., перераб. – М. : Финансы и статистика, 1995. – С. 273.
2. Дикарь, В. Л. Обеспечение конкурентоустойчивости предприятия [Текст] : монография / В. Л. Дикарь. – Харьков : Основа, 1995. – С. 42–43.
3. Дубовик, О. В. Маркетинг у банку [Текст] : навчальний посібник / О. В. Дубовик, С. М. Бойко, М. А. Вознюк. – 2-ге вид. – К. : Алеута, 2007 – 275 с.
4. Заруба, Ю. А. Конкурентоспроможність комерційного банку [Текст] / Ю. А. Заруба // Фінанси України. – 2001. – № 2. – С. 119–124.
5. Мизгулин, Д. А. Еще раз к вопросу о конкуренции на рынке банковских услуг [Текст] / Д. А. Мизгулин // Банковское дело. – 2003. – № 6. – С. 12.
6. Мирецкий, А. П. Анализ привлекательности рынка банковских услуг [Текст] / А. П. Мирецкий // Банковские услуги. – 1999. – № 2–3. – С. 32–38.
7. Науменкова, С. Особливості формування сучасної моделі фінансової системи [Текст] / С. Науменкова, О. Міщенко // Вісник Національного банку України. – 2006. – № 11. – С. 28.
8. Нікітін, А. В. Маркетинг у банку [Текст] : навч. посіб. / А. В. Нікітін, Г. П. Бортнікова, А. В. Федорченко ; за ред. А. В. Нікітіна. – Вид. 2-ге, без змін. – К. : КНЕУ, 2009. – С. 97.
9. Офіційний веб-сайт Національного банку України в мережі Інтернет [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bank.gov.ua.
10. Федулова, Л. Управління конкурентоспроможністю банків в умовах трансформаційної економіки [Текст] : монографія / Л. Федулова, І. Волошук. – К. : Наук. світ, 2002. – 301 с.
11. Фомін, І. Конкурентна позиція банку: детермінанти визначення та методика оцінки [Текст] / І. Фомін // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 4. – С. 8–10.

Summary

The article presents author's opinions on “bank competition” and “competitive banks” definitions, outlines distinguishing features and examines recent trends in competition in Ukraine's banking sector.

Отримано 23.06.2011

Герасименко, В.В. Економічна сутність і особливості банківської конкуренції та конкурентоспроможності банків [Текст] / В.В. Герасименко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць. – Суми: УАБС НБУ, 2011. – Вип. 32. – С. 6-14.